

M. Said Hatiboğlu İle M. Tayyib Okiç'in İlmi Kişiliği ve Tesirleri Üzerine

Doç. Dr. İbrahim HATİBOĞLU

İbrahim Hatiboğlu: Muhterem Hocam,* Türkiye'de İlahiyat Fakültelerinin kurumsal anlamda şekillenmesinde önemli katkıları bulunan Merhum M. Tayyib Okiç hocamıza dair TDV İslâm Ansiklopedisi'ne yazdığım madde dolayısıyla karşılaştığım meselelerle ilgili sormak istediğim bazı hususlar var. Ancak ben önce sizin hocamızla ilk tanışmamız, hocamızın Türkiye'ye gelişi ve İstanbul, Ankara, Konya, Erzurum macerası, sizin kendisinden neler öğrendiğiniz ve hocanın akademik hayatınıza etkileri gibi bazı konularda bilgi edinmekle başlamak istiyorum.

M. Said Hatiboğlu: Ben 1954'te fakülteye başladım. O sırada hoca fakülte-de hocalarımız arasındaydı, işittik bir Tayyib hoca varmış. Çünkü bir ve ikinci sınıfta yoktu dersi, üç ve dördte vardı hocanın. Ben ikinci sınıftayken hocanın hadis derslerine gitmeye başladım. Hoca tabi dışardan gelenleri, kendi talebesi olmayanları tanıyor. Bir de üstelik kalkıp da kendi sınıfındakiler yazmazken tahtaya yazarsan hadisleri. Dikkatini çekmişiz biz. Bize iltifatta bulunmaya başladı, nerelisin oğlum, nerden geldin, şudur budur gibi... Biz tabi, müthiş hürmet ediyoruz hocaya. Çünkü hoca namazında abdestinde bir adam. Ötekilerde görmüyoruz bakın onları. Yok, onlarda çünkü. Sadece Neşet Çağatay doçent iken Cuma namazlarına gelirdi bizimle. Daha sonra onu da belki boşladı, bilmiyorum. O İspartalıdır, bir onu tanıyoruz. Onun dışında, profesörlerin dışında Kemal Edip Kürkçüoğlu vardı. Allah rahmet eylesin, o beş vaktini kılardı, allâme bir adamdı bakın. Onu profesör yapmadılar. Dinî metinler dersi hocamız olmuştu. Bize tasavvuf dersleri verirdi. Öğretim görevlisiydi. Kendi el yazısıyla yazdığı bir defteri vardı *Tasavvuf Tarihi* diye. Emane-

ten almıştım, kopya edip verecektim, keşke vermeseydim diyorum, şimdi. Kim bilir nerelere gitti. O da beni çok severdi meselâ.

Yani bakın İbrahim, kalpten kalbe yol vardır. Ben seni niye seviyorum meselâ. Bu kalpten kalbe yol var gerçeği müthiş bir şeydir. [Tayyib] Hocaya da biz böyle bağlandık, çok sevdik. Müslüman adam. Sonra dışarıdan gelmiş. Çünkü biz, koca Osmanlı Devleti'nin 600 yılıyla övünüyoruz ya hani. Bir tane hadis, tefsir profesörü çıkmamış, Yok, profesör yok elimizde. Gerçi o dersi okutacak adamlar var medreseden kalmış. Meselâ, Hasan Hüsnü Erdem Hoca bizim tefsire gelirdi. Diyanet'in müşâvere heyetindendi. Ama derslerini, ben pek az tutardım. Yapılan ders ne bakın! Talebenin seviyesi yüksek olmayınca ne yapıyor hoca, Arapça dersi yapıyor. *Celâleyn*'i açıyoruz. Oradan bir-iki satır kendisi okuyor, bize de anlatıyor, tefsir dersi bu. Böyle tefsir dersi olmaz bence! Onun için bizim İsmail ağabey ile Talât ağabey Tunus'a gittiler. Bir asistan ben kaldım.

Tayyib Hoca Dogmatik Bilimler Kürsüsü'ne getirilmiş. Önce tefsir, hadis bilim dalları yoktu fakültede. Dogmatik Bilimler diye bir kürsü açmışlar. Oraya hoca yapmışlar Tayyib Hoca'yı. Onun için, bütün İslâmî dersleri okutuyor hoca. Sonradan ayrıldı tefsir, hadis diye. Hoca kendisi hadis derslerine girdi. Tefsire de Hasan Hüsnü Erdem geldi Diyanet'ten. Siz onu görmediniz tabi. Küçücük boylu olduğu için, İbni Mes'ûd derdik biz ona. Allah rahmet eylesin. Onun oğlu Sadık Erdem vardı. Demokrat Parti'nin Antalya milletvekiliydi. Ölümüne mahkûm oldu Yassıada mahkemelerinde. Sonra cezasını müebbede çevirdiler. İnsanın gözleri yaşıyor; nişanlıydı o sırada. Celal Bayar falan, onları hep Kayseri cezaevinde topladılar. Oradan nişan yüzüğünü göndermiş, benim artık buradan çıkmaya ümidim yok diye. Kadın bekledi ya! Beş-on sene sonra af çıktı, o zaman evlendiler.

Hasan Hüsnü Erdem'in evi Kurtuluş'ta bizim fakülteye yakındı. Bir iki raf-lık kitabı vardı. Giderdik ziyaret ederdik, ellerini öperdik. Biz hocalar, öğrenciler falan. Allah rahmet eylesin. İşte onun dersi öyleydi. Diyelim ki Tayyib Hoca'nın dersi pek mi farklıydı? Tayyib Hoca, gerçi böyle yazdırmayla ders verirdi ama ara sıra konuşurdu. Yani o hadislerin tefsirini yapardı kendisi.

İbrahim: Muhterem hocam, sizin Tayyib Beyle nasıl bir iletişiminiz vardı, ne kadar sık görüşürdünüz kendisiyle?

M. Said: Allah kendisine ganî ganî rahmet eylesin, benim de çok kusurum oldu ona karşı. Siz onu yapmayın! Rahatsız etmemek için çok nadir giderdim hocaya, darılmış bana. Şu iki adım yerde gelmiyor bana diye. Emin olun onu rahatsız etmemek için ne birşey sorardım, ne ailesini sordum ne bir şey yaptım. Kendisi yazdı da hayatını çok şükür, onu ben daktilo ettim. Hatta bir beyit vardı Arapça onu bile bana yazdırdı. Sağ olsun bana çok şeyi vardı; annesinin mezar taşı yapılacaktı. Oğlum sen yaz dedi bana. Hocam etme benim yazım iyi değil dedim, yok dedi sen yaz. Kendisi metnini verdi bana, ben böyle iri kıyım

* Bu mülâkât, 05 Eylül 2006 Salı günü muhterem M. Said Hatiboğlu hocamızın Ankara'daki evinde gerçekleştirilmiş, uzun bir görüşmenin bir kısmıdır. Mülâkât esnasında AÜ İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Doç. Dr. Bünyamin Erul da hazır bulunmuş, o da bazı sorularla mülâkâtın zenginleşmesine önemli katkılar sağlamıştır.

rika tarzı bir kitabe yazdım. Onu göndermiş orda hakkettirmiş taş, fotoğrafını getirdiler, şimdi daha iyisini yazarım ama o zaman öyle yazmışım.

Bünyamin Erul: Hoca, mücessem miydi, bizim İsmail Hakkı Bey gibi hocam?

M. Said: Yok, yok. Bizden biraz kısaydı, ama göbekliydi, maşallah.

Bünyamin: Hiç evlenmeyi düşünmedi mi hocam?

M. Said: Çok evermek istemişler fakat bizden geçti oğlum derdi. Fakat keşke evlenseydi ilk geldiği zaman. Çünkü hoca bekârlık yüzünden çok vakit kaybetti. Çamaşır işi kendisine ait, evin temizliği kendisine ait, yemek işi kendisine ait. Bir de bunlara inzimâmen hangi mezun talebesi hocam benim maarifteki şu işimi görüver diye yazsa, hocanın bütün günü oralarda bu tür şeylerle geçerdi. Talebelerini böyle seven bir adamdı.

Bünyamin: Tayyib Hoca'nın önceden hadis birikimi var mıydı yoksa mecbur kaldığı için, bu derslere hazırlanarak mı giriyordu?

M. Said: Şimdi Paris'te doktora yapıyorken bütün İslâmî ilimleri orda görmüşler. Meselâ, adı neydi, adı meşhur, hatta resmi vardı bende, sakallı, meşhur Buhârî'yi Fransızcaya tercüme eden [I-IV, Paris 1928] adam; William Marçais; hocam derdi ona. Bu adam Tayyib Hoca'nın hocası olmuş idi Paris'te. [kütüphanesine işaret ederek (İ.H.)] Şu kitap da onun yayımladığı Buhârî'nin Fransızca tercümesi. Dört cilt olan.

İbrahim: Muhterem Hocam, sizde, Hamîdullah hocamızın bu eserle ilgili yaptığı çalışma da var mı?

M. Said: Var, o çalışma [Marçais'in] tercümesinin açıklaması gibi. [Tekrar kütüphanesinden aldığı kitabı göstererek (İ.H.)] Şu kitabı bana Hamîdullah kendisi hediye etmişti. Bu da kendi eliyle yazdığı yazı. 1401'de göndermiş. Bu kitapta bir de benden bahsetmiş, Buhârî nüshası dolayısıyla.

Bünyamin: Hocam, uygun görürseniz, o nüshayı biz de görebilir miyiz?

M. Said: Görelim, görelim. Burada işte. Hamîdullah Hoca Şubat tatilinden sonra Türkiye'ye gelirdi de İstanbul'da İslâm Tetkikleri Enstitüsü vardı, orda dersler yapardı. Salih Tuğ onun asistanlığını yapardı. Sonradan bizim fakülteye de gelip giderdi. Daha sonra Erzurum'a gitmeye başladı. Erzurum'a gittiği bir sene bana haber verdiler. [Hamîdullah] hoca geliyor diye. Sanıyorum Salih haber verdi. Ben Esenboğa Hava Meydanı'na gittim. Hocayı aldım, bizim eve götürdüm. Sıhhiye'de oturuyoruz. Bizim hanım bir tepsi yemek getirdi. Hocayı ben bir süt içer, bir iki lokma bir şey yer, tamam, sanırdım. Hâlbuki o tepsidekilerin hepsini yedi hoca. Hayatımda ilk defa gördüm. Sonradan kafam dank etti ki, bu muhterem adam, hani, hanıma ayıp olmasın diye, hani beğenmedi yemeği demesin diye işkence çekme pahasına yedi onları belki de dedim. O sırada benim kitapların arasında *History of Muhammadanism* diye bir kitap vardı. Charles S. Mills adlı İngiliz bir âlim yazmış. Fransızcaya *L'Histoire de Muhammedanism* diye tercüme etmişler. İkinci baskısı bendeki. Bu kitap, sizin

İSAM'da da yok. Türkiye'de sadece Tarih Kurumu Kütüphanesi'nde çıktı bir tane. Bunu eline verdim Hamîdullah Hoca'nın. Hocam bu zatı tanıyor musunuz dedim. Daha ilk defa görüyorum dedi. Bu kitabı ilk defa görüyormuş, şaşırđım. Yahu dedim, allâme bir adam İslâm dünyasında Batı'nın Resûlullah hakkında yazdığı kitapları en iyi bilen adam olmasına rağmen ilk defa görüyor bunu. Demek ki dedim daha görmemiz gereken neler neler var. Hatta buraya geldiğinde, geçenlerde Fuat Sezgin Hoca'ya da bu kitabı gösterdim. Tanıyor musun diye, o da tanımıyorum dedi.

İbrahim: Hamîdullah hocamızın söz konusu kitabı ilk defa görmesini nasıl değerlendiriyorsunuz hocam, sizce bu ne anlama geliyor?

M. Said: İşte oradan ben bir ders çıkarttım. Yahu dedim İbrahim, daha bilmediğimiz neler var Batı dünyasından. Mustafa Fayda'ya da bir gün sen tanıyor musun bu kitabı dedim, yok dedi. Bana ver, tetkik ettireyim dedi. Niye verecekmışim ki dedim. Sokak sokak gezdim ben Paris'te onunla. Neler çektim onları alacağım diye. Bul dedim Türkiye'de, fotokopisini çektir, götür fakülte. Tarih Kurumu'nda bulmuş, birisine verdim dedi, tetkik ediyorlar hocam dedi. O sırada bir de Buhârî'yi gösterdim Hamîdullah Hoca'ya. Bizim kayınpeder rahmetli antika meraklısı olan gayet mütedeyyin bir adamdı. Bu Maltepe camisinin minaresinde kitâbe var yaptırınların başkanı Hasan Baldudak diye yazar. Bizim kayınpeder o. Ben kendisiyle görüşmeye nail olamadım. O, bu yazma nüshayı antikacıdan almış, bu tabi şimdilik emaneten bende. O kitabı hocaya gösterdim, hayran oldu. İçinde, bu Selçuklu devri hattı diye yazıyor.

Bünyamin: Cildi filan orijinal mi hocam?

M. Said: Şurası hariç [cildin bir yerini göstererek (İ.H.)] gerisi orijinal. Şu güzelliğe bak ya! İçinde böyle bir yazı vardı Selçuklulara ait diye. Şu imza kimindir bilmiyorum. Belki Şerafettin Yaltkaya veya başkasının, bilmiyorum. Selçuklu devrinde yazılan Buhârî-i Şerîf Selçuklu yazısı, diyor. 1958 de atmış imzasını. Şimdi ben bunu kontrol ettiğimde gördüm ki, maalesef bunu bir ciltciye vermişler, ciltlemiş adam ve formları karıştırmış. İkinci forma en sonlardaydı meselâ. Çok karışmış. Ben on-onbeş gün uğraştım. Şurada bir kâğıt olacaktı, elimizdeki metinlerden hareketle, neyin nereye gelmesi gerektiğini buralardan çıkarttım. Hepsini –ki benden başka kimse yapmaz bunu– söktüm tekrar onların yaptığı cildi yeniden yerlerine koydum cüzleri ve tekrar diktim. Bu da orijinal ebrûdur. Bozulan ebrûlarını ve tezhîblerini göstereyim mi bir tezhîbçiye dedim, Uğur Derman'a, yok dedi, dokundurma dedi.

Şimdi Hamîdullah Hoca bu nüshayı gördü, hayran oldu. Burada ondan bahsediyor ve bana havale etmiş bunun hakkında bilgi vermeyi. Buhârî'nin yazma nüshaları diyor, şimdi dünyanın dört köşesinde *Sahîh*'in binlerce nüshası var, maalesef müellifin el yazısı bize ulaşmış değildir diyor. İlk zamanların kopyaları da yok elimizde diyor. Bunun tek sebebi şudur diyor talebeler tarafından her yerde her zaman çalışıldığı için nüshaları çoğalmış. İlk nüshaları

muhâfaza etmeye lüzum görmemişler. Bize kadar gelen en eski nüshalar, diyor, bizim kanaatimize göre ikidir. Birisi tam, birisi nâkıs. *Sahîh*'in güzel tam bir nüshasını 1978'de (1398) M. Said Hatiboğlu'nun koleksiyonunda gördüm diyor. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi hocası, onun şahsî kütüphanesinde var, diyor. O nüshadan bahsetmeyi kendisine bırakıyorum diyor. Demek ki 1978'de hocayı karşılamıştım, 28 sene mi olmuş, hâlâ tamamıyla şey yapamadım maalesef,. Ama oraya baktığım zaman bunu kontrol ediyorum.

İbrahim: *Sayın Hocam, müsaade ederseniz, tekrar Tayyib Bey konusuna dönebilir miyiz? Daha önce ilk tanışıklığınızdan söz etmiştiniz ama ben yine de sormak istiyorum. Nasıl bir iletişiminiz oldu başlangıçta; asistan olarak fakülteye alınmanızda onun bir etkisi oldu mu?*

M. Said: Ben hocanın ilk zamanlarını bilmiyorum. Fakülteye 1954'te girdim. 55-56 yıllarında kendi sınıfımdaki dersleri bırakır, hocanın derslerine giderdim. Hatta hocanın klâsikleşmiş bir ders veriş usulü vardı. Elinde sahih hadisler ve mevzû hadislere dair kendi hazırladığı birer külliyyâtı vardı. Talebelerden birisini kaldırır, hadisi okur, tahtaya yazdırırdı. Tabi, gelen talebeler doğru dürüst yazamıyorlar, biz misâfireten geldiğimiz halde ben yazardım. Yani o kadar seviyemiz düşüktü İbrahim. Yaaa!

İbrahim: *Şimdiki hâli iyi ki görmüyorsunuz hocam, o seviyeye tekrar döndük. Gerçi o seviyeyi bilmiyoruz ama biz de bugün sıfırdan başlıyoruz gelen öğrencilerle neredeyse.*

M. Said: Biz de, bizim sınıfta on yedi kişiydik fakültede. İlk sene, çok kalabalık, bütün fakültelerden kaydını alan, fakültesini değiştirmeye karar veren gelmiş. O ilk devreye ben yetişemedim, ilk senenin sonlarına, ikincisine yetiştim. Ondan sonra azalmaya başladı sınıfların mevcudu. Bizden evvelki sınıf on bir kişiydi, bizden sonrakiler biraz daha fazlalaşmaya başladılar. Hep birbirimizi kardeş gibi severdik. Meselâ Yusuf Ziya Yörükân'ın kızı Beyhan benim sınıf arkadaşım. Profesör, tanıdınız mı bilmiyorum. Onun *Müslümanlık* diye bir kitabı vardı ya hani. Diyanette müşavere heyetindeydi Yusuf Ziya. Onun kızıydı Beyhan. Şimdi Haluk Karamağaralı'nın hanımı. Sanat tarihçisi, şimdi hasta, gidemedik ziyaretine. Müsait degillermiş çünkü.

Yine sorunuza dönecek olursam, ileri sınıflardaki derslerini takip etmekle başladım Tayyib Hoca'yı sevmeye. Kendisine çok hürmetimiz oldu ve gittikçe benim hadise çok ilgim olduğumu görünce, beni son senede asistan almaya niyetlenmiş. Benim, böyle bir niyetim yoktu. Fakat asistanlık kadrosu yok. Annemarie Schimmel Hanım var ya. O bizim hem dinler tarihi hocamızı hem de Suud Kemal [Yetkin] Bey gittikten sonra sanat tarihi dersimize girdi. Beni de çok severdi. Yani bir insan bir şeyle samimi olarak ilgilenirse, ona değer veriyorlar hocalar. Bizi de görüyorlar samimiyet var bu çocukta diye. Ben bunun çok faydasını gördüm, çok şükür gösteriş falanla alâkam yoktur hiç.

Cenâbı Hak bana her türlü muâvenetini nasip eyledi. Hatta ben son senede mide kanaması geçirdim de imtihanların yarısında hastaneye yattım. Öteki girdiğim bütün dersler heba oldu. Onlar yazılmıyordu bizde. Geçtiğin derslere de bir daha giriyorsun güz döneminde. Güz döneminde zayıflamışım, hafıza yerinde değil. Schimmel Hanım imtihanında bana Suriye'de bir sarayı sordu. Hocam ben bunu biliyorum dedim, ama aklıma gelmiyor, dedim. "Mehmed" dedi, Schimmel Hanım "Kış ne demek Arapça?" Müşattâ Sarayı dedim hemen. Hatırladım. Kadın nerden hatırlatıyor bize, hâlbuki Müşattâ'nın -Suud Kemal Yetkin'in sanat tarihi kitabı var- ismi bile acayip yazılmıştı. Garplılardan almış öyle yazmış. Bilmiyor ki aslını, ne olduğunu. Kendisi Şeyh Saffet Efendi'nin oğlu yani, Suud Kemal Yetkin. Allah rahmet eylesin hepsi bizim hocalarımız hepsini yakinen tanıdık. Schimmel Hanıma müracaat etmiş Tayyib Hoca. Senin kürsünde, dinler tarihi kürsüsünde bir kadro var. Onu Mehmed'e ver demiş. O da hemen demiş, derhal. Schimmel Hanım verdi bana kadroyu. O sayede ben girebildim.

Allah taksiratını affetsin, iyi hanımdı yani. Çok lisan bilirdi yaa. Nasıl öğrendiler hayret bir şeydir. Sanskritçe metni bize açtı okuyordu. Ama hocalığı yoktu meselâ. Yani ders takriri diye hani bir sanat vardır, bu onda yoktu. Gözünü kapar, devamlı konuşurdu. Ben de bir gün geç yatmışım, gözümü açamıyorum uykudan. Önde oturuyorum, yani o kadar sıkıntılara girdim ki beni uyur halde görüverir diye.

Şimdi Tayyib Hoca, bizi kararlaştırmış, benim Zeki Öznur diye bir halazâdem vardı -hani oğlu Fatih Öznur, sizin İstanbul İlahiyat'tan mezun. Şimdi Diyanet'te. Bu TRT işleriyle falan uğraşiyor-, Burdur'a davet etmiş hocayı. Ya ben üzerine düşemedim, hani yapısın etsin diye. Rüşvet mi vereceğiz dedim, benim haberim yok. Hoca geliyor dedi bana. Ayıp değil mi? İnsan bir söyler, dedim. Neyse onlarda iki gün kaldı. İki gün de biz de yattı hoca. Burdur'u gezdi Tayyib Hoca. Mezun olduğumuz sene geldi. 1958 yılında. Babamın kitaplarını gördü. Bunlara falan baktı çok büyük âlimmiş dedi. Allah rahmet eylesin. Şimdi, Burdur'u gezdireceğim ben kendisine. Hocayı nasıl gezdireyim, yorulur, mülâhham adam. Gel hocam dedim. Ulu Cami'nin minaresine çıkalım dedim. Hoca rahmetliyi minareye çıkardım. Şerefeden, bak dedim, Burdur burası işte. Gezmeye lüzum yok hocam, dedim. Sonra eski bir talebesi vardı, hariciyeye intisap etmişti. O Söke'de mi bir yerdeydi, o davet etmiş. Hocayı trenle oraya gönderdim. O sene yazın geldiği bize. Meğer hoca, alacağı asistanların bir aile efradını tanımak istermiş. Kimdir bu adam. Bir ilim geleneği var mı, temiz mi ailesi. Ondan sonra Schimmel Hanımdan kadroyu istemiş, benim asistan olacağımı bilen talebelerin hiçbirisi girmede imtihana. Sadece ben girdim, tabi kazandırdılar bizi.

İbrahim: *Sevgili Hocam, bir de İslâm Tetkikleri Enstitüsü gibi kurumlar, Tayyib Hoca, Tanci Hoca bu tür ilk nesil hocalarımız, Türkiye'de bu şarkiyatçı*

düşüncenin tanınmasında ve bu konuyla ilgilenilmesinde, özellikle İslâm Tetkikleri Enstitüsü ile birlikte önemli bir katkı sağladılar. Hoca'nın şarkiyatçılıkla ilgilenmesinde acaba şu durumun etkisi var mıdır? Malum Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna'yı işgal etmesi hocanın tam gençlik yıllarında oldu. Bu ilgi onlara bir tepki olarak başlamış olabilir mi?

M. Said: Hocanın babası şeyhülislâm muâvini. Kendisini, Paris'e doktora yapmaya göndermiş. Tabi hoca William Marçais gibi şahıslarla okumuş. Hadis okumuş. Fıkıh okumuş, ne okuyabiliyorlarsa okumuşlar. Edebiyat, Arap edebiyatı okuyorlar falan meselâ. Henri Laoust doktora arkadaşı Tayyib hocanın. Ben 65'te Paris'e ilk defa gidiyorken bana mektup yazdı Tayyib Hoca, doktora arkadaşı Henri Laoust'a verilmek üzere. Ben gittim, tanıştım. Le Collège de France'da hocaydı, görmemişsinizdir kendisini. Mülâhham, böyle Tayyib Hoca gibi, çaplı bir adamdı, 25-30 sene kalmış Suriye'de, şurada burada. Çok hüsnü kabul gösterdi. Hocayı severdi. Tayyib nasıl falan diye sordu. Diğer bir arkadaşı da George Vajda idi Tayyib Hoca'nın. Gotthard Jaschke de onun fakültede bulunduğu sıralarda yazdığı bir kimse idi. Bu Jaschke hocadan yedi sene sonra 1984'te öldü. Bu adam Türkiye'de dinî tadrîsâtın ve dinî cereyanların en iyi bileniydi Almanya'da. Her şeyi biliyordu adam ve hocadan hep vesika isterdi. Şurada şu imam hatip okulu açılmış kaç erkek öğrencisi, kaç kız öğrencisi var meselâ, soruyor hocaya. Hoca ona cevap yetiştiriyor sürekli. En son mektubu da hocanın vefatından sonra geldi evine. Ben kendisine Fransızca bir mektupla cevap yazdım. Tayyib Hoca'yı maalesef kaybettik, bundan sonra bir hizmetim geçecekse bana yazabilirsiniz dedim.

İbrahim: Hocam, ilk ikisi Fransız diğeri Alman oryantalistlerinden, meşhur kişiler değil mi?

M. Said: Evet, öyle. Vajda Yahudi, hani hadiste meşhur Yahudiler Müslümanlar falan diye bir makalesi var ya, ben onu kendisinden istedim. Yahudi Araştırmaları Merkezi diye bir yer vardı, oraya George Vajda'ya gittim. Şerefî ashâbi'l hadîs'ten bir tane verdim. İlk defa o söyledi bana. Bunun bir ofsetini bastıklarını gördüm ben dedi. Hemen basmışlar o sene daha. 74'deki gidişimde vermiştim kendisine, yani George Vajda'ya. İşte kendisinden onu istedim onu, bende yok dedi. Ben sana göndereyim dedi. Hakikaten de gönderdi 'ma'a Tayyib' falan Arapça yazmış. Bende ki nüshası Vajda'nındır ha. Fotokopisi. Onu ben Türkçeye çevirdim. Bizim çocuklara verdim, Kitabiyât'ta var. Aldılar eğer faydalıysa onları bastırın heba olmasın. Sonra Goldziher'in makaleler külliyyatı çıkmıştı 6 cilt. Bir hüsn-i tesadüf dedi, birisi ısmarlamıştı dedi. Hatta tenzilâtı alıvermiştik, almaktan vazgeçti, istiyorsan sana göndereyim dedi Vajda bana. Hemen gönder dedim, bende ki nüshalar odur işte. Parasını ödedim, onları bana gönderdi. Tayyib Hoca'nın arkadaşlarından birisi o idi.

İbrahim: Hocam, şarkiyatçılarla ilgili konulara eğilmenizde, benzeri tetkiklere başlamanızda Tayyib Hoca'mızın bir etkisi var mıydı?

M. Said: Tabi vardı. O bize dedi ki: "Oğlum, bu adam İslâmiyet tetkiklerinde, şeyh adamlardan sayılır" dedi Goldziher için. Ama dedi, gayr-i Müslim, ne de olsa Yahudi, tamamıyla güvenmeyeceksiniz. Ama onların yaptıkları incelemeleri bileceksiniz dedi. Bunları bilmek şart dedi. O yönlendirdi. Ben, Fransızcasını getirtirdim. Benim Fransızcasından tercüme ettiğim buydu. İkinci cildinin Fransızcası buydu.

İbrahim: Sevgili Hocam, bunlar da bildiğim kadarıyla, takım hâlinde değil de, özellikle ikinci cildi tercüme ediliyor.

M. Said: Evet, evet, birinci cildi yok meselâ Fransızca olarak. Tayyib Hoca Batı'da hadislerle ilgili olarak en başta gelen kitap budur, dedi. Ben de bunu tercüme ettim. Bütün Arapça kaynaklarını gördüm, görmeye çalıştım daha doğrusu. Bakın, her tarafını karalamışım. Böyle bir adamın lisanını çözmek kolay bir iş değil, bizim gibi Anadolu'dan gelmiş bir adam için. Ne Galatasaray'da okuduk ne bir şey. Sonra ikinci gidişimde bunu Türkiye'de tercüme ettim. *el-Akide ve Şeri'a'nın* orijinal Fransızcası da şudur: *Le dogme et la loi de l'Islam*. Ahmet Halit Yaşaroğlu'nun kardeşi Macit Yaşaroğlu'nun kitaplarını ben satın aldım da, oradan ikinci bir nüsha daha geldi Fransızca. Ben bu kitap için orda sekiz ay kapandım Paris'te. Sonrada yayınlanmadı duruyor işte. Bunları muhakkak ortaya çıkarmak lâzım. Esas şu makaleleri de müthiş.

İbrahim: Sayın Hocam, altı cilt olarak tam nüshası İSAM'da var onların, Goldziher üzerine çalıştığım sıralarda tetkik etme imkânı bulmuştum ben de. Golziher'in makalelerini büyük ölçüde derlemeye çalışmışlar burada.

M. Said: Evet, işte, Goldziher'in çalışmalarını ihtiva eden bu nüshayı George Vajda temin etti bana. Allah razı olsun diyebilir miyiz adamlara bilmem ki. Çünkü bazı yerlerinde adam Arapçayı İbrânî harfleriyle yazmış metinde. Onu çözmek için İbranice gramer aldım. Arapçaya çevirdim İbranice metinleri. Bitip tükenecek değillerdi.

İbrahim: Sayın Hocam, yine sözü Tayyib Hoca'ya getireceğim müsaadenizle. Kendisinin doktor unvanı var mı resmî olarak? Doktora tezi hakkında bilginiz var mı?

M. Said: Hoca resmen doktorasını yapmış, 10 Temmuz 1931 tarihinde de Paris'te savunmuş (Paris Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi). Tam basım sırasına gelince babasının ağır hasta olduğunu haber vermişler, derhal dön demişler. Dönmek zorunda kalmış hoca. Bize anlattığı şey o. Fransız kanunlarına göre bir kimsenin doktora tezi basılmadığı takdirde o unvanı kullanamazmış onların şartı (emprimatör). Hoca bastırılmamış orda tezini. Dönmüş, gelmiş bir daha da gitmemiş. O yüzden doktor unvanını kullanmazdı. Bir tek yerde gördüm hocanın bizzat kendisine doktor dediğini. Ama şimdi hatırlamıyorum. Tezinin kayıtları numaralarıyla birlikte hazır, kendisi yazdı onları. Hani vardı ya kendi hayatını yazdığı, orda var. Lisansı, dil doktoru, numarası şudur bu-

dur. Biz onu araştırdık. Bir elde edelim de, basalım diye bizim çocuklar *İslâmiyât*'tan. Paris'te tetkik ettirdiler. Maalesef ikinci dünya harbi sırasında bombalanmış kütüphaneler, bunlar harap olmuş, bir daha da bulamadılar. Kendi orijinal nüshasını da Kahire'de Emin Hancı mı ne vardı. O, hocadan istemiş, basmak üzere. Ne fotokopi makinesi var ne bir şey. Hoca da orijinalini yollamış. Yok, kaybolmuş. Hocada da yok.

İbrahim: Doktora konusu neydi hocam, hatırlıyor musunuz?

M. Said: *Hasan Kâfi de Bosnie, sa vie et ses oeuvres, avec la traduction de son ouvrage Nizâmu'l-Ulemâ* adlı bir çalışma idi doktora tezi. Profesörlüğünü ise fakülteye intisap ettiği zaman Ankara Üniversitesi verdi kendisine. Paris'ten doktora diploması aldığı için. Çünkü o devirde üniversite hocaları hep böyle unvan verilerek kazanılmış. Bizim hocaların hiçbiri meselâ, Suud Kemal Yetkin'e doktor demezler. Çünkü doktorası yok. Ordinaryüs profesör ama Hilmi Ziya Ülken'in doktorası yoktu o zaman. Bunlar hep liselere hoca yetişsin diye Fransa'ya gönderilen adamlar. Oralarda okumuşlar, yüksek tahsil yapmışlar, gelmişler. Geline ne olmuş, yahu demişler, liselerde bunlara yazık, bari üniversitelere verelim. Fakülteler yeni açılıyor. Onlara birer unvan vererek kimine doçent demişler kimine profesör, böyle kazanmışlar. Dediğim gibi meselâ Şerafettin Yaltkaya nerden ordinaryüs profesör oluyor Allah aşkına. İstanbul medreselerinden mezun bir adam. Ama Arapçası sağlamış, üniversiteye almışlar ilâhiyat fakültesi açılınca hoca lâzım, hoca diye onları almışlar.

İbrahim: Hocam, *Tayyib Bey'in, sonradan da yayımlanan hadis, tefsir notları. O tür şeyleri gördünüz mü değerlendirdiniz mi? Kendisinin birikimini bu notlar ne kadar yansıttıyor?*

M. Said: Önceden de söz ettiğim gibi, hocanın kendi el yazısıyla hazırladığı *Sahih Hadisler* diye bir külliyat vardı, bir de *Mevzû Hadisler* diye kendi el notları vardı. Derslerde onları verirdi. Onları temel alır, onları anlatırdı hoca. Her derste bir-iki tane hadis yazdırır onun izahını yapardı ve giderdi. Onun için meselâ bizim Mehmet Aydın, hocanın üslûbunu hiç sevmezdi neredeyse. Ben hocadan bir şey öğrenmedim derdi. Gerçekten de klâsik manada bir dosya değil onlar. Ne uğraşacak vakti var, ne şeyi var. Meselâ Türk Tarih Kurumu'nda bir tarih kongresi vardı. Orda hoca da bir tebliğ sundu. Sahafalarda eski bir fetva bulmuş. Onu orada okudu. Şimdi meşhur tarihçi var ya Halil İnalçık. Kalktı, bunu hiç tetkik ettin mi orijinallerinden arşivlerden dedi. Tayyib Hoca hayır dedi. Orada mahcup oldu. Hocanın vakti yok ki, ne zaman gidecek. İstanbul'da yaptığı çalışmalar da bitmiş. İstanbul'daki kütüphanelere gidemedi, çok nadir giderdi. Meselâ o kitabı hazırlıyorken daha ziyade bizleri şey yapardı, oğlum şu zatın şu râvinin terceme-i hâlini *Tâcu'l-arûs*'tan bak gel derdi. Ben *Tâcu'l-arûs* lügat yahu nerden bulunsun bu adamın tercemesi diye düşünürken meğer varmış. Hoca garp, istişrak ilminden öğrenmiş bunları.

Bizim medreseli *Tâcu'l-arûs*'a bakmaz onlar için. *Tâcu'l-arûs*'un ismini bilmezler. Tetkik usullerini öğrenmiş hoca, arkadaşlarıyla beraber Paris'te.

İbrahim: *Sevgili Hocam, Tayyib Okiç Hocanın Bosna'daki akademik kariyeri hakkında bilginiz var mı? Bilebildiğim kadarıyla Sırpça, Boşnakça vs. dil ağırlıklı ve Sırp tarihi ağırlıklı bir arka plânı var. Hatta orada da bir profesörlüğünden söz ediliyor, malûmatınız var mı bu hususta?*

M. Said: Bosna'da biraz galiba derslere falan gitmiş gelmiş, bazı yerlerde, fakat benim bildiğim, Belgrad'taki Türk sefaretine memur olarak girmiş.

İbrahim: *O sonraki aşama. Belgrat Üniversitesi'nde abdigasyon imtihanını verdi deniliyor burada. Şarkiyat, Yugoslav Tarihi, Sırp Tarihi, Hırvat Dili Edebiyatı okuttu, agrege profesör oldu diyor. O zaman profesör oldu denildiğine göre orda da bu alanda bir unvan alması mı söz konusu acaba?*

M. Said: Abdigasyon doçentlik seviyesinde bir şey. Agrege de görevli demek. Bu agrege unvanını hoca olarak alıyorlar. Fransızcada profesör lise hocası demektir. Lise hocalarına profesör derler. Doktorası varsa adamın doktoralı yüksek derler o zaman.

İbrahim: *O zaman Tayyib Hoca'nın profesörlüğü sadece Türkiye'de verilir.*

M. Said: Evet. Hocanın Balkan dillerinde yazdığı pek çok çalışması var. Onların bir kısmı fişler hâlinde, notlar hâlinde bendeki bir klasörde bulunuyor. Ayrıca, kendi özlük dosyaları tetkik edilmelidir. Oradan neler çıkar bilmiyorum. Ona bir bakmak lâzım. Ben onu bir çıkarttırıyorum da. Çünkü hocanın çok maceralı adam olduğu için fakülteyle kavgalıydı, dosyalarına falan zarar vermiş olabilirler. Çünkü hoca sözleşmesinin gayr-i kânûnî feshedilmesi üzerine mahkemeye müracaat etti, Danıştay'a. Danıştay hocanın talebini reddetti. Bizim Yaşar Kutluay vardı rahmetli oldu ya. "Oğlum Mehmed" dedi bana bir gün. Mülkiyede bir profesör de aynı durumdaymış, aynı sebepten dava açmış kazanmış. Bizim Tayyib Hoca gibiymiş o da. Sen git, o hangi maddeye dayanarak kazanmış, öğren üniversiteden dedi bana. Ben de asistanıyım Hocanın ya. O zaman üniversite Ziraat Fakültesi'nin orada. Gittim oraya dosyayı açtılar, söylediler bana şu şu madde diye. Hocaya dedim, şu şu maddelerden dava açmış o kazanan adam dedim. Hoca tekrar dava açtı, bu defa kazandı. Fakat ne hocaya tazminat verdiler ne fakülteye iade ettiler. Tabi bunları bilip duran ailesi hiç kitaplarını fakülteye verir mi? Fakat benim bilebildiğim kadarıyla hocanın ilmî gelişimi Fransa'daki o şarkiyattaki hocalardan edindiği bilgidir. O kitabında da bunun delilini görürsünüz. Bütün meselâ transkripsiyon işaretleri o Batı tekniği üzere yazılıdır hatta çok güldüğümüz yerler olmuştur. Çünkü bizler daktiloya çektik onları. İbni Mende'yi İbni Manda diye yazmış hoca. Bunu millet Manda diye okur falan dedim, değiştireyim dedim.

İbrahim: Muhterem Hocam, Tayyib Bey Almanya'ya gitmiş, Bosna, Fransa, Türkiye muhtelif yerlerde bulunmuş. Bu gezip dolaştığı yerlerdeki ilmi faaliyetler, akademik seviye bu konularla ilgili bir değerlendirme yapar mıydı sık sık? Yoksa sırası geldikçe mi? Sizce önemli gördüğünüz alışkanlıkları, hususiyetleri var mıydı Tayyib Bey'in?

M. Said: Bakın, Tayyib Hoca'nın en büyük hasletlerinden birisi matbuati takip ederdi. Meselâ Cumhuriyet'i hep okurdu. Oradan önemli gördüğü hususları keser, biriktirirdi: Kendisi tatile gittiği sırada evini biz beklerdik. Ya ben, ya Cerrahoğlu ya da talebeleri kalırdı. Talât Bey pek kalmadı. Bizim vazifemiz o kupürleri kesmekti. Bana çok kupür kaldı hocadan.

İbrahim: Saygıdeğer Hocam, bu tür hocalarımızın muhtelif vasıflarını, yetiştirdikleri talebelerinden ve sonraki nesillerden -cem eden biraz zor da, hiç olmazsa- farklı yönlerini farklı şekillerde temsil eden hocalarımız kimler var?

M. Said: Şimdi bakın bizim hoca rahmetli fakülteye bu şeylerin başına geçmiş, istiyor ki ehliyetli, yetenekli asistanlar alayım. Buna çok gayret sarf etmiş. Peki de, bunu nereden bulacaksınız öylesini o zaman?

Bünyamin Erul: Sizin dönemlerde böyle sizin gibi daha talebeliğinde çok gayretli çok istekli, hevesli kimse yok muydu?

M. Said: Şimdi meselâ babası hoca olan bir çocuk vardı. Kemal vardı bizde. Hatta ben hasta olduğum için imtihanlardan geri kaldım o birinci olarak mezun oldu. Ben ikinci, ama onun gibi çocukların bir akademik hevesleri yoktu. Bu Cenâb-ı Hakk'ın vereceği bir şey. Şimdi diyelim ki ben niye hâlâ kitap alıyorum. Senden bir şey soran mı var, ilim yap diyen mi var? Gez, toz diyorlar. Ama ben İstanbul'a gittiğimde muhakkak sahaflara, kitapçılara uğrırım. Hâlâ da kitap alırım. Sebep ne? Bu insanın genlerinde var.

Bünyamin: Tayyib Hoca'nın fıkıhla irtibatı nasıldı?

M. Said: Hiç yoktu hocanın alâkası. Ayağında biraz sakatlık izi vardı. Onun için imâmete geçmezdi. Aksak yürürdü, kıvrılmazdı. Şöyle tutardı ayağını. Onun için biz evine gittiğimizde hep bizi imam yapardı. Benim arkamda namaz kıldı meselâ. Hocam ayıp, derdim ben. Mezhepçiliği yoktu. Hiç mezhep düşmanlığı da yoktu. İlim adamı olarak bakardı hep meselelere böyle Hamîdullah Hoca gibi diyelim. Hamîdullah Hoca gerçi Şâfi mezhebini ama bizim yanımızda namaz kılıyorken bizim gibi bağları ellerini.

İbrahim: Muhterem Hocam, bir mukayese yapacak olursak Tanci Hoca, Okîç Hoca, Hamîdullah Hoca bunlar Türkiye'nin akademik zihniyetinin gelişmesinde çok önemli katkıları olan hocalarımız.

M. Said: Şimdi ben derdim ki keşke, meselâ Tayyib Hoca bütün hayatını ilme verebilseydi. Çünkü kabiliyetçe ve hazırlanmış kültürel yapısı bakımından müsaitti. Çok lisan biliyordu hoca. İngilizceden de anlardı, Almandan da anlardı. Fransızcası iyiydi. Rahat yazardı Arapçayı da Fransızca'yı da. Tabi

Tanci kadar Arapçası olmayabilirdi. Çünkü tereddüt etti. Meselâ bizim ağabeylerin *Kitâbü'l-İlel*'inin başına bir mukaddime yazdı., Arapça yazdı kendisi. Zannediyorum belki bunu tetkik ettirin iyi Arapça bilen birisine demiş olabilir. Tanci Hoca fevkalade dürüst bir adamdı. Bir defa namuslu adamdı. Fakat namazı bırakmış adam. Hiç görmedim kılarken, yani ben görmedim. Onun için bizim öteki grubun adamları Tanci'yi kendilerine çektiler. Tayyib Hoca bu tarafta ya onların gözünde, onlar da İslâm'ı bilen addettikleri ikinci zatı kendilerine imam seçtiler. En sonunda onların ne mal olduklarını öğrenmiş Tanci Hoca hepsiyle alâkasını kesti. Bana Tayyib Hoca'yı düşman ettiler dedi. İstanbul'a sonra gitti.

Bünyamin: Belki de bundan dolayı gitti İstanbul'a. Sanıyorum daha farklı karşılandı.

M. Said: İstanbul'da iyi karşılandı. Ancak, biz de çok severdik. İşte dediğim gibi adamlar meselâ İlahiyat Fakültesinde dinî bir mesele soruldu; meselâ diyelim kim cevap verecek? Tayyib Hoca'ya yanaşmıyorlardı. Tanci'ye sorarlardı o zaman. Tanci Hoca Ezher de öğrenmiş Müslümanlığı, dürüst adamdı. İlim adamıydı, iyi tahkik yapardı. İlmî tahkikleri son derece kaliteliydi. Kadı İyâz'ın kitaplarını falan yayınladı ya herkes meth ederdi onu. Avrupâî usûlde tahkikleri vardı. Hatta tasavvufla uğraşır, İbn-i Haldûn'la uğraşır meselâ. Tanci'nin kütüphanesi çok zengindi. Bizde en zengin kütüphane onundu. Çünkü Tayyib Hoca hiçbir şey getirememiş Türkiye'ye. Bütün kütüphanesini burada o maaşıyla aldı. Hatta bu dediğim kitapçı Turhan falan Ankara'da Anafartalar Caddesi'nde, sokak kenarında kitap satardı. Çuvallarla falan. Hocayla bir aralık oradan geçerken bir kitap gördü hemen aldı. Hoca değer verirdi kitaplara binlerce, iki üç oda dolusu kitabını hep Türkiye'de aldı. Yani kitaptan hiçbir şeyi esirgemezdi hoca rahmetli.

İbrahim: Hamîdullah Hocayla ilişkileriniz nasıldı. Bu kadar yakın mıydı?

M. Said: Hamîdullah Hocayı, Tayyib Hoca vasıtasıyla tanıdım ben ilk defa. Serahsî'nin vefat yıldönümü vardı. O zaman geldi. Tayyib Hoca'nın evine geldi Hamîdullah Hoca. Salih vardı asistanı, ben orada gördüm ilk defa, orda elini öptük falan. Elini de öptürmezdi hiçbir zaman, ondan sonra 65-66'dan önce Paris'e gittiğimde çok uğradım kendisine çok severdim. Cami vardı o zaman Paris'te, oraya cumaları gelirdi hoca. Cumadan sonra orada bir odada Müslüman talebelerle konuşmalar yapardı. Çok güzel bir cami, ortasında avlusu, bahçesi falan vardı. Sonra başka yerlere giderdi hoca, biz lâyıkıyla değerlendiremedik tabi Hamîdullah Hocayı. Paris'te saray gibi bir evin çatı katında otururdu. Bir Fransız Hanım vardı. O yemeğini falan hazırlardı. Daha sonra o da öldü gitti. Kitapların arasında boğulmuş hâlde, böyle, dolu her tarafı. Çok gittim geldim. Paris'e her gittiğimde de hocayı ziyaret ettim. En son gidişimde hanımla gittik. Kapıyı vurduk. Ses seda yok. Kâğıt da yok yanımda şöyle bir peçete buldum. Onun üstünü yazmaya çalışırken baktım bir ses geliyor. Mer-

divenden çıkıyor hoca aşağıdan geliyor. Tarihî bina, asansör yok. Hocaya hemen sarıldım. Meğer hastanede yatmış 10-15 gün. Çıkmış ilaç almak için eczaneye gitmiş. Elinde poşetlerle geldi. 5-10 dakika sonra gelse göremeyeceğiz hocayı. Sonra bir daha gittik hocaya, yanında bir kız vardı. Bu benim kardeşimin kızı dedi. Amerika'dan geldi beni götürecektir Amerika'ya dedi.

Bünyamin: Hocam, Tayyib Hoca'yla hadis-sünnet konusunda aranızda; sizin itiraz etmeniz; yahut sizin yazdığınız bir şeyden hocanın rahatsız olması gibi durumlar oldu mu hiç?

M. Said: Hiç itiraz etmezdi bizim yazdıklarımıza. Bütün gayreti bir an evvel bize o kürsülere sahip adam yetiştirmektir. Yani, tenkit ederse belki kırılırlar diye tenkit etmezdi. Aslında, hoca bir adama kızdığı zaman öyle bir batırıp çıkarırdı ki üslubu çok sertti. "Bir Tenkidin Tenkidi" makalesi var ya. Hoca, önce İbn Kemâl veya Ebussuud Efendi'nin bir fetvasıyla ilgili bir yazı yazmış dergiye. Hani öteki takımın adamları var ya, hocaya düşman olanlar, Yusuf Ziya Yörükân'ı kıskırtmışlar rahmetliyi. O da güya hocanın o yazısını tenkit etmiş. O tenkide cevap yazıyor hoca bu defa. Yusuf Ziya'yı çok sert eleştirdi orada. Yusuf Ziya Yörükân Batı dili bilmez, bir şey bilmez. Arşivlerden hiç anlamaz. Hocayla yarışabilir mi hiç?

İbrahim: Yusuf Ziya Yörükân'a bu tenkidin çok ağır geldiği ve yakın bir zaman sonra vefat ettiği söyleniyor. Doğru mudur hocam bu?

M. Said: 1954'te biz geldiğimizde o yazın vefat etmiş rahmetli. Ben görmedim Yusuf Ziya'yı. O yazın bir de Remzi Oğuz Arık vefat etmiş, onu da görmedik biz. Sanat tarihi okutuyormuş, ondan sonra Suud Kemal gelmiş bu dersi okutmak üzere.

İbrahim: Tayyib Beyin telif hayatıyla ilgili neler söylersiniz hocam? Telifi bulunmadığı için onun fakültedeki görevine son verilmesi girişimleri var bildiğim kadarıyla.

M. Said: Bu girişim belki hayırlı olmuştur, hocanın fakülteyle anlaşmasını feshetmeye kalkmışlar, kitap yazmıyor diye. Elimizdeki *Bazı Hadis Meseleleri Üzerine Tetkikler*'i (İstanbul 1959) bu girişime borçluyuz. Yani feshe mani olabilmek için hoca onu alelacele yazdı. O basıldı sesleri kesildi adamların. Fakat bizim fakültede o sıralarda profesörler arasında namaz kılan tek kişi Tayyib Hoca'ydı. Onun için kendisine düşman gözüyle bakarlardı ötekiler. Bir de talebeler, sağ olsunlar, en sevdiğiniz hoca kimdir diye anket yapıyorlar, Tayyib Hoca çıkıyor. Bir de Tayyib Hoca'nın bir karakteri, inandığı şeyi dobra dobra söylerdi. Hiç çekinmezdi. O yüzden ötekiler hocanın bu şeyinden çok muztar oldular, ama Allah var ki Atatürk'ün aleyhinde hiçbir şey söylemedi bize. Buna rağmen bakın, kendisini Atatürk düşmanı diye ilân ettiler.

İbrahim: Sayın Hocam, Tayyib Hoca 01.12.1902'de doğmuş, 9 Mart 1977 Çarşamba günü 22.20'de vefat etmiş. Siz bunu böyle not etmişsiniz.

M. Said: Hocanın son senesinde, 1977'de bizim Cerrahoğlu Erzurum'da dekanı. Oraya hocayı tayin ettirdi ücretli olarak. Cumhuriyet Gazetesi'nde Tayyib Hoca'nın orada görev almasına da itiraz eden ve bazı iftiralarda bulunan haberler çıktı. Sonuçta, 28-29 Haziran 1976 tarihli üniversiteler arası kurul kararı hocanın Erzurum'a atanmasını münasip gördü. Sözü edilen kurul kararının kanuna aykırılık teşkil etmediği, için Cumhuriyet gazetesinin dediği gibi olmadığı tespit edilmiş oldu. Orada derse gidiyordu hoca. Şubatta sömestr tatili olmuş. Hoca uçak bileti almış, uçakla gelecek. Fakat kar bindirmiş, hava meydanından kalkamamış uçak. Hoca rahmetli de acül adamdı. Otobüs bileti almış, otobüsle gelmiş Ankara'ya. Üşütmüş yolda. Geldi, dönemedi. Cebinde dönüş bileti vardı hocanın. Uçak bileti. Bir gün kapaklanmış evinde, kapının arkasına. Zaten şekeri falan vardı, kiloluydu. Telefon ettiler fakülteye. Profesörler kurulu olarak toplandık. Dekan Talât Bey miydi? "Mehmed, Hoca düşmüş git bir ilgilen" dedi.

M. Said: Tıp Fakültesine kaldırdık kendisini ağır hasta olunca. Evinde kapının arkasına yığılıp kalmıştı. Ahmet adında bir profesör, cerrahi profesörü, hastanede yer yoktu, kendi odasına aldı hocayı. Üç-beş gün orada koma hâlinde kaldı. Bütün talebeleri sabaha kadar beklediler. Bu Salih [Altunbaş] ve arkadaşları falan. Allah razı olsun onlardan.

İbrahim: Muhterem Hocam, Tayyib Bey vefat edince nereye defnedileceği, defin işlemleriyle kimlerin ilgileneceği meselesi gündeme gelmiş sanıyorum. Onun vefatı ve defin işlemleriyle ilgili neler var hatırmızda?

M. Said: Hoca vefat edince, kardeşleri cenazesini götüreceğiz Saraybosna'ya dediler. Nasıl gidecek hoca? Götürecek paramız yok. Ailesinin kendi imkânları da yok. Cuma günü namaz kılacağız. O sırada Salih Altunbaş kendi arabasıyla geldi. Hocamı ben götürürüm dedi, yanında bir arkadaşı daha vardı. Allah razı olsun. Nasıl ferahladık.

İbrahim: Salih Altunbaş o zaman öğrenci miydi?

M. Said: Mezundu. Onun talebelerindendi. Çok severdi kendisini. Hem hanımı hem kendisi talebeleriydi. Bir Cuma Maltepe'de kıldık namazını. Yugoslav sefiri müsaade etmiyor, hocaya vize vermemişler. Hoca hayatta iken hiç sokmadılar, Yugoslavya'ya hiç gidemedi. Tito ile araları bozuktu, komünistlerle. Cenazesini bile sokmaya izin vermediler. Ama çok arzu ettiler kardeşleri oraya götürmeyi. İki kız kardeşi vardı bir de oğlan. Hastalanınca buraya gelmişlerdi. Ne yapacağız şimdi? Ortada kaldık. Tekrar hocayı Tıp fakültesinin morguna kaldırdık. Neyse ertesi gün izin verdiler de, o zaman götürdüler.

İbrahim: Muhterem hocam, bu kadar uzun bir süre kıymetli vaktinizi bize tahsis ettiğiniz için çok teşekkür ediyorum. Zahmet verdik, ancak bereketli bir görüşme oldu, Hadis Tetkikleri Dergisi adına memnuniyetlerimi ifade ediyorum.

M. Said: Ben de teşekkür ediyorum. Ben de çok memnun oldum. Hizmetlerinizin devamını diliyorum.